

Om negativa förstärkningar, positiva bestraffningar och andra fikontermer

Text: Kenth Svartberg

Det finns många källor att söka kunskap från när det gäller att förstå hundbeteende. Vid sidan av praktisk erfarenhet och egna observationer är vetenskap och forskning en sådan användbar källa. Här finns massor av spännande kunskap som kan hjälpa oss att åtminstone på ett allmänt plan bättre förstå våra hundars förehavanden. Men det är inte helt okomplicerat att dra slutsatser av forskningsresultat eller att förstå vetenskapliga teorier. Inte nog med att man som läsare kan dra sina egna högst personliga slutsatser, även forskaren har åsikter och gör själv ofta personliga tolkningar av sitt arbete. Detta bör man ha med sig då man försöker använda vetenskap som verktyg. Men fortfarande är forskningsresultat den minst subjektiva kunskapskällan vi har, och något vi som är nyfikna på hundbeteende ska försöka använda oss av.

I förra numret av Brukshunden lyftes ett vetenskapligt område som de flesta av oss aktiva hundägare ofta hör talas om: inlärningspsykologi. Mer specifikt handlade det om positiv och negativ förstärkning; vad det är och skillnaderna mellan de två uttrycken. Texten beskrev på ett trevligt sätt historiken bakom några av de mest inflytelserika inläringsteorierna, men själv saknade jag just förklaringen till termerna positiv och negativ förstärkning. Utifrån mina erfarenheter tänkte jag därför försöka mig på att diskutera termerna och hur de kan användas för att beskriva den verklighet som hundägaren lever i.

Fyra typer av följder

Rent allmänt handlar det om hur beteenden som hunden utför kan påverkas genom vilken följd beteendet leder till, och då ur hundens synvinkel. Från inlärningsförsök har dessa följder grupperats i fyra tydliga typer. Ganska enkelt att se i inlärningsförsök, men betydligt knepigare att tydligt definiera i den mer komplexa verklighet som till exempel hundträning innebär. Men vi kan börja i teorin, där de fyra typerna beskrivs utefter vilken effekt de har på beteendet i framtiden och på vad som händer i situationen. När det gäller effekt på beteendet kan två saker ske – antingen blir beteendet vanligare (eller mer intensivt, utförs med mindre fördröjning, med kortare mellanrum...), eller så blir det mindre vanligt (eller mindre intensivt, längre fördröjning, etc.). Definitionen på den förstnämnda effekten är allmänt vedertagen – beteendet har blivit förstärkt. I det andra fallet finns ingen lika allmän term. Några vill kalla det för att beteendet blivit bestraffat, men andra menar på att bestraffning inte alls är motsatsen till förstärkning och väljer att benämna det på andra sätt.

Fungerande belöningar

Nåväl, beteenden kan bli mer vanliga eller mindre vanliga på två olika allmänna sätt, vilket gör att vi får de fyra typerna. Dels kan hunden få något då den utför beteendet, eller så kan den bli av med något. Det är här positiv och negativ kommer in i bilden. Positiv i bemärkelsen att något tillförs, och negativ som i betydelsen att något tas bort. Om hunden utför ett beteende, säg att den skäller, och hunden får något som gör att den i framtiden skäller oftare och mer intensivt, säg att den får en tennisboll då den skäller, så har beteendet blivit positivt förstärkt. Bollen har fungerat som en positiv förstärkare – ”förstärkning” för att beteendet blev vanligare, ”positiv” för att bollen tillfördes som en konsekvens av skällandet. Med andra ord kan vi säga att alla fungerande belöningar också skulle kunna kallas för positiva förstärkningar. Men bara om de verkligen fungerar...

Lättnad som drivkraft

Nu kommer vi till den lite mer knepiga termen negativ förstärkning – hur kan något som känns trevligt (förstärkning) vara negativt? Det handlar då inte om negativt i bemärkelsen otrevligt, utan om negativ som att något försvinner från träningssituationen. Och det som försvinner ska göra så att beteendet blir vanligare för att det ska platsa som en negativ förstärkning, vilket om man tänker efter måste innebära att det som försvinner måste av hunden upplevs som otrevligt. Alltså: ”vad skönt att det försvann”. Idén här är att hundar, och många andra djurarter inklusive oss själva, kan lära sig vad man ska göra för att bli av med obehag. Detta kan i sin tur indelas i två typer: att bli av med ett pågående obehag och att ”ställa in” ett förväntat obehag. På engelska har den förstnämnda av dessa underkategorier till negativ förstärkning kallats ”escape learning” och den andra för ”avoidance learning”. Exempel på att bli av med ett pågående obehag är då hunden hamnar mitt i ett fyrverkeri, som hunden upplever som obehagligt, och blir av med det genom att springa därifrån. Springandet associeras till att obehaget upphörde och blir förstärkt, något vi skulle kunna se nästa gång hunden utsätts för något liknande – hunden blir snabbare till flykt än förra gången. Exempel på att undvika ett förväntat obehag är då hunden märker att ägaren börjar bli irriterad (vilket hunden sedan tidigare vet brukar leda till otrevligheter) och då utför beteenden för att undvika upptrappningen av irritationen. De beteenden som fungerar – ägaren blir harmonisk igen – blir förstärkta. På samma sätt kan ett kommando, till exempel ”ligg”, bli en signal för hunden att vidta åtgärder för att undvika framtida obehag, genom att ägaren satt detta i system i träningen.

Positiv bestraffning?

Vad har vi då kvar? Jo, följder som gör att beteendet blir mindre vanligt. Även här kan vi tänka i termer av positiv och negativ, att något tillförs eller att något tas bort. Det förstnämnda, att något kommer till som gör att beteendet blir mindre vanligt är det som vi allmänt kallar för bestraffning. Den termen används också inom inlärningsforskningen (”punishment”), men då är man mer noggrann med att den just ska ha den avsedda effekten (minska vanligheten av beteendet) för att få kallas bestraffning. En del väljer att benämna denna typ av följd som ”positiv bestraffning” i enlighet med att bestraffning är motsatsen till förstärkning, samt att något tillförs. Detta är en terminologi som jag dock personligen har lite svårt för, och tycker att bestraffning är beskrivande nog. Exempel på bestraffning kan vara att hunden vidrör ett elstängsel, vilket medför att hunden undviker att gå just på det stället i framtiden. I traditionell lydnadsträning har förstas bestraffningar använts flitigt. Koppelkorrigering för att under linförigheten minska vanligheten av nosande, gå för långt fram, för långt bak, titta bort (...), eller ett vältajmat ”Nej!” då hunden går upp på platsliggningen.

Uteblivna trevligheter

Det andra generella sättet att minska vanligheten, och den sista av de fyra följderna, är då något som tas bort från situationen. Vad kan tas bort från träningssituationen och därigenom minska vanligheten av ett beteende? Det måste då handla om något hunden vill ha, och alltså blir av med. Detta kallas allmänt i hundträning för utebliven belöning – hunden förväntar sig att få en belöning men detta sker inte som en följd av hundens beteende. Kanske vill ägaren att hunden ska komma direkt vid inkallningen, och väljer att låta bli att belöna då utförandet var sämre än vanligt. För att utebliven belöning ska fungera krävs (minst) en sak: att hunden förväntar sig en belöning. En hund som inte tror att det kommer någon belöning märker just ingen skillnad... I inlärningslitteraturen har detta på engelska kallats för ”omission training”, eller helt enkelt för ”extinction” (utsläckning) då det är just det som man är ute efter: att släcka ut ett mindre önskvärt beteende (detta har även kallats för ”negativ bestraffning”).

Inom den mer moderna hundträningen har varianter av utebliven belöning utvecklats. Exempel är felsignal, till exempel att föraren vänder ryggen till hunden då den gör fel för att markera att ingen belöning kommer, eller ”time-out”, där hunden sätts i träningskarantän i några sekunder eller minuter.

Känslor bakom inläring

Ett sätt att skilja på de fyra följderna är att försöka tänka sig vilka känslor de skapar hos den som tränas. Vi vet förstås inte vilka känslor hundar kan uppleva, så rätt mycket utgår från hur vi människor kan uppleva de olika följderna. Vi kan i alla fall utgå från att känslor måste skapas hos hunden för att beteendeförändringar ska ske. Spännande modern forskning visar också sammantaget på att flera av de grundläggande känslor vi kan känna troligen även kan upplevas av hundar och andra däggdjur. Nedan ser du en allmän koppling mellan följd och känsla som uppstår på grund av följden (om den ska ha effekt på beteendet).

Positiv förstärkning:	Glädje, lust
Negativ förstärkning:	Lättnad
Besträffning:	Rädsla, obehag
Utebliven belöning:	Besvikelse, frustration

Tajmning och upprepningar

En förutsättning för att alla fyra typerna av följder ska kunna fungera som tänkt är tajmning – att följden sker direkt i anslutning till det beteende som ska förändras – och att upprepning sker. Hundars associativa förmåga, vilken används i detta fall, är till för att urskilja slumpmässiga effekter från systematiska, vilket gör att tajmning och repetition måste till för att få långvariga effekter. En belöning eller bestraffning kan hos hunden i princip inte kopplas ihop med ett beteende som utfördes för mer än några sekunder sedan. En rad faktorer påverkar behovet av upprepningar. En generell kunskap är dock att inläring kring obehag ofta går snabbare – det är viktigt att kvickt lära sig om faror – men ofta blir det en mer oprecis kunskap och med det en ospecifik beteendeförändring. Det kan krävas fler repetitioner med belöningar, men i gengäld finns oftast en större kapacitet kring mer exakt kunskap om vilket beteende som ger belöning och vilka som inte gör det.

Är det verkligen en positiv förstärkare?

I praktiken är hundträning inte så renodlad så att man kan säga att man bara jobbar med positiva förstärkare, eller bara med bestraffningar. Dels är syftet ofta att få hunden att förstå att vissa beteenden (de vi vill ha mer av) har en gynnsam konsekvens för hunden, medan andra har en mindre gynnsam dito, vilket gör att man alltid minst jobbar med två av de fyra typerna för att få kontrast. För det andra kan det vara svårt att avgöra hur hunden uppfattar det vi gör under träning. En neutral felsignal, alltså ett sätt att använda sig av utebliven belöning för att markera att beteendet är oönskat, kan av hunden uppfattas som något obehagligt och snarare kanske borde definieras som en bestraffning. En bestraffning som föraren använder sig av kanske inte alls påverkar hunden, eller till och med ger hunden en upplevelse av lyckande (exempelvis att hunden äntligen fick kontakt med sin människa – förvisso irriterad, men ändå – då den gick upp från platsliggningen!). Ett sista exempel kan vara alla dessa belöningar som vi försöker använda oss av. I många fall är de inte tillräckligt viktiga för våra hundar för att kunna fungera som positiva förstärkare. En klapp eller ett ”bra” från föraren kan, tyvärr, för många hundar ha en begränsad förmåga som positiv förstärkare. En annan sida av belöningar är att de för hunden mest kan komma att fungera som bekräftelser på att denne inte gjort fel, och alltså mer ge en lättnadskänsla än en glädjekänsla (och därmed liknas vid en

negativ förstärkare). Är hunden benägen att vara ängslig, och kanske i kombination med en förare som använder något form av obehag för att markera oönskade beteenden, ökar sannolikheten för detta.

En neutral kunskapsgrund

Notera att jag valt (i alla fall försökt) att inte säga vad som är bäst eller vad man inte ska använda. Tanken har varit att försöka tydliggöra de fyra urskiljbara allmänna effekter av ett beteende hos hunden. Dessa utgör en teoretisk grund att stå på vid hundträning. En grund som kan vara mycket viktig, inte minst för att vi tvåbentingar ska kunna diskutera och reflektera kring hundträning. Om man sedan väljer att jobba med belöning (positiv förstärkning) och utebliven belöning som kontrast mellan rätt och fel, eller hellre tycker att negativ förstärkning är den rätta vägen, handlar som jag ser det om vilka erfarenheter man har, vad hunden ska tränas för, vilken hundtyp man har och förhållningssättet till hunden. Mina erfarenheter säger mig att hundar oftast kan läras att utföra fina prestationer både med obehag och med belöningar, det som avgör är hur föraren ser på sin hund och hur skicklig hundtränare han eller hon är. Själv gillar jag att jobba med belöningar, och med utebliven belöning som kontrast. Mest för att jag vill att min hund ska uppskatta träningen, men också för att jag personligen har bäst kunskap om hur just dessa följder kan brukas på ett effektivt sätt. Detta är ställningstaganden som vi alla måste göra. Med krav på oss att hundens välmående inte ska äventyras är det fritt fram att fundera på hur vi kan jobba med "konsekvenstänk" för att forma hundens beteende.